

TENZİH

TENZİH
(التنزيه)

Allah'ın yaratılmışlık özelliklerinden arınmış olduğuna inanıp bunu ifade etme anlamında kelâm terimi.

Sözlükte “her türlü kötü ve nâhoş şeyden uzak olmak” anlamındaki **nezâhet** kökünden türeyen **tenzih** “kusur ve ayıplardan uzaklaştırmak” demektir. Terim olarak “zât-ı ilâhiyyenin âcizlik, eksiklik ve yaratılmışlık özelliklerinden arınmış olduğunu benimseyip ifade etme” şeklinde tarif edilir (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, “nzh” md.; *et-Ta'rifât*, s. 93; *Lisânü'l-'Arab*, “nzh” md.). Sıfat Cenâb-ı Hak için düşünüldüğünde “O'nun zâtına nisbet edilen mâna” diye tanımlanır. Bu mânalarla (mefhum, muhteva) zât arasındaki nisbet olumlu ise “sübûtî sıfatlar”, olumsuz ise “tenzihî / selbî sıfatlar” ortaya çıkar; “Allah bilendir”; “Allah fâni değildir” gibi. Tenzih, ulûhiyyet makamıyla bağdaşmayan anlam ve kavramları (nitelikleri) O'ndan nefyetmek veya -mekân / mesafe tasavvuru olmaksızın- uzaklaştırmak, bir anlamda Allah'ın ne olmadığını belirtmektir.

Tenzih tevhidin başka bir ifadesidir. Kur'ân-ı Kerim'de nezâhet / tenzih kavramı yer almaz. Ancak İslâmiyet'in temel ilkesini oluşturan ve birçok kavramla dile getirilen Allah'ın birliği hususu vahyin temel örgüsünü teşkil eder. Bu bağlamda “mutlak mânada yaratılmışlık üstü” anlamına gelen, doksandan fazla âyette ve birçok hadiste görülen (Wensinck, *el-Mu'cem*, II, 390-395) tesbih ile bununla aynı mânada kullanılan takdis, ulûv (teâlâ) ve tebâreke kavramları zikredilebilir (Topaloğlu – Çelebi, s. 313). Kur'an'da 150'den fazla yerde geçen şirk kavramı (hadis rivayetleri için bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, III, 108-118), ayrıca “küf” (küfüv) ve “nid” (Kur'an'da çoğul şekli “endâd”) kelimeleri tenzih ilkesini pekiştirir. Esmâ-i hüsnâ içinde yer alan evvel-âhir, bâkî, alî, celîl, mâcid-mecîd, vâhid ve zül-celâl isimleri tenzih niteliği taşır. Yine Kur'ân-ı Kerim'de 100'ü aşkın yerde zikredilen ilâh kelimesi, nefiy edatı veya ifadesiyle (“lâ ilâhe illâ hu”) Cenâb-ı Hak'ı şeriki bulunmaktan tenzih eder (aynı mahiyetteki hadis rivayetleri için bk. *a.g.e.*, I, 77-79).

İslâm âlimleri tenzihe yönelik birçok ilâhî beyan içinden, “Hiçbir şey O'nun benzeri değildir” meâlindeki âyeti (eş-Şûrâ 42/

11) esas olarak tenzihî / selbî sıfatları ittifakla kabul etmiştir. Selef âlimleri zâhirî mânaları bakımından teşbihi andıran haberî sıfatları te'vil etmediklerini ileri sürmüşlerse de “yed, vech, ayn” gibi kelimelerin lafzî / beşerî muhtevalarını da (el, yüz, göz) zât-ı ilâhiyyeye nisbet etmemiş, böylece icmâlî te'ville yetinmiş, dolayısıyla tenzih ilkesini korumuştur. İslâm filozofları ile Mu'tezile kelâmcıları ise teşbih endişesinden dolayı tenzihte bir anlamda aşırılığa kaçmışlar, filozoflar sübûtî sıfatları zât içinde saklamaya temayül gösterirken Mu'tezile âlimleri mâna sıfatlarını sıfat listesi dışında bırakmışlardır (bk. SIFAT). Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, tenzihte aşırı davranışlara atıfta bulunarak Allah'ın zâtına sıfat veya isim nisbet etmenin benzeşmeye yol açmadığını söylemiştir. Çünkü insanlar duyulur âlemdeki algı mekanizmasının dışında herhangi bir idrak imkânına sahip değildir. Binâenaleyh zât-ı ilâhiyye hakkında naslarda yer alan beyanları ancak bu idrak çerçevesinde anlayabilir. Fakat aynı naslar hiçbir şeyin Allah'a benzemediğini vurgulu ifadelerle defalarca tekrarlamaktadır. Böylece kişi, tevhid ilkesini tenzih çerçevesinde zâtın ispatı ve ispat çerçevesinde teşbihin nefyi gibi bir zihin fonksiyonu icra etmektedir (*Kitâbü't-Tevhîd*, s. 146-148).

Tenzihî (selbî) sıfatlar sayılamayacak kadar çoktur. Ne kadar âcizlik, eksiklik ve yaratılmışlık özelliği varsa o kadar tenzih konusu mevcuttur. Ancak eğitim ve öğretimde kolaylık sağlamak, yazılacak eserlerin planı konusunda bir bütünlük oluşturmak amacıyla kelâm âlimleri bunlar arasından altı temel konu seçmiştir: Vücûd “yokluğu düşünülmemek”, kıdem “varlığının başlangıcı olmamak”, bekâ “varlığının sonu olmamak”, muhâlefetün li'l-havâdis “yaratılmışlara benzememek”, kıyâm bi-nefsihî “varlığı için başkasına ihtiyaç duymamak”, vahdâniyyet “şeriki bulunmamak.” Akaid ve kelâm kitaplarında tenzihî sıfatlar hakkında bazı ifadelerin kullanılması bir gelenek halini almıştır: Allah araz, cisim ve cevher olmadığı gibi herhangi bir şekle bürünmüş veya sınırlandırılmış da değildir. Yine O kemiyet ve hacimden, basit ve birleşik olmaktan münezzehtir, sonlu değildir. Allah Teâlâ mahiyet ve keyfiyetle nitelendirilemez. O mekân tutmaz, üzerinden zaman geçmez. Hiçbir şey O'na benzemez, hiçbir şey O'nun ilim ve kudretinin dışında kalmaz (Necmeddin en-Nesefî, s. 31 vd.; krş. Sâbûnî, s. 23-25; Abdüllatif Harpûtî, s. 178 vd.). Mü-

sâ Hüseyin Câbir *et-Tenzihâtü'l-ilâhiyye fi'l-fikri'l-İslâmî* başlıklı bir doktora tezi hazırlamıştır (1402/1982, Câmîâtü Ümmi'l-kurâ külliyyetü'ş-şerîa, Mekke). Teşbih konusunda kaleme alınan eserler de tenzih meselesini açıklığa kavuşturmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 518-519; *Müsned*, V, 384; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 146-148; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-hamse*, s. 213-232; Necmeddin en-Nesefî, *'Akâ'id* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1408/1988, s. 31 vd.; Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi'uşûli'd-din: Mâtürîdiyye Akaidi* (nşr. ve trc. Bekir Topaloğlu), Dimaşk 1399/1979, s. 23-25; Abdüllatif Harpûtî, *Tenkihü'l-kelem*, İstanbul 1330, s. 178-195; M. Fâris Berekât, *el-Câmi' li-mevâzi'i âyâtü'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dimaşk 1379/1959, s. 4-20; Metin Yurdagür, *Allah'ın Sıfatları*, İstanbul 1984, s. 153-170, 233-248; a.mlf., “Muhâlefetün li'l-havâdis”, *DİA*, XXX, 403-404; Bekir Topaloğlu – İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 313; J. van Ess, “Tashbih wa-Tanzih”, *EI²* (İng.), X, 341-344.

METİN YURDAGÜR

TENZİHÜ'L-KUR'ÂN
(تنزيه القرآن)

Kâdî Abdülcebbar'ın
(ö. 415/1025)
Kur'an hakkında nazım
ve anlam yönünden
ileri sürülebilecek itirazlara
cevap verdiği eseri.

Tam adı *Tenzihü'l-Kur'ân 'ani'l-me'tâ'in* dir. Müellif önsözde, kişinin ilim tahsili çabalarında göz önünde bulundurması gereken hedefin dini ve dünyası için faydalı şeyleri geliştirmek ve yaratıcısına kulluk etme yollarını öğrenmekten ibaret olduğunu söylemekte, bunun da ancak Kur'an'ı okuyup mânasını kavramaya çalışmak ve Allah'a yönelmekle gerçekleşebileceğini belirtmektedir. Kur'an'da öğütlerin yanı sıra yasakların ve diğer hususların bulunduğunu, kişinin bunları düşünmesi halinde Allah'ın kitabının kendisine yeterli olacağını ifade etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber ümmetinin ihtilâfa düşmemesi için onlara içeriğinde geçmiş ve geleceğin bilgisi bulunan, hükmüne göre hareket edenlerin doğru yola ulaşacağı, onu terkedenlerin sapıklığa düşeceği, Allah'ın hidayet nurunu ve doğru yolu temsil eden (krş. İbnü'l-Esîr, I, 332) Kur'an'a sarılmasını tavsiye etmiştir. Kâdî Abdülcebbar, Kur'an'dan faydalanmanın ihtiyacı ettiği mânaları öğrenmek, özellikle muhkem ve müteşâbih âyetleri bilmekle sağlanabileceğini söy-

ler. *Tenzihü'l-Kur'ân* da tefsir türünden bir eser olmayıp hidayetinden istifade etmek amacıyla okunması sırasında Kur'an'ın doğru anlaşılmasını sağlamayı ve okuyucunun aklına gelebilecek meseleleri çözme hedefleyen bir kitaptır. Müellif Kur'an'ın okunması esnasında ilk yönelişle anlaşılabilen beyanlara muhkem, anlaşılamayana müteşâbih demiş, ikinci grup âyetleri Arap dilinin kuralları ve ilâhî beyanın gayeleri doğrultusunda yorumlamaya çalışmıştır. Bu yönüyle *Tenzihü'l-Kur'ân* yine Kâdî Abdülcebbar'a ait *Müteşâbihü'l-Kur'ân*'dan ayrılır. Öyle anlaşılıyor ki müellif, *Müteşâbihü'l-Kur'ân*'da Mu'tezile mezhebine has görüşleri kanıtlamak istemiş, bu eserinde ise Kur'an'ın hidayet yönü üzerinde durmuştur.

Tenzihü'l-Kur'ân'da 114 sûre için ayrı ayrı başlıklar açılmış, "Şöyle bir soru yöneltilebilir" (rubemâ kile) şeklindeki ibare ile başlayan cümlelerde meseleler soru şeklinde ortaya konmuş, ardından bunlara cevap verilmiştir. Burada eserin adını oluşturan "Tenzihü'l-Kur'ân 'ani'l-me'tâ'in" ifadesi muhtemelen, "Kur'an'ın kendisine yöneltilen eleştirilerden tenzih edilmesi" biçiminde değil "Kur'an'ın yöneltilebilecek eleştirilerden tenzih edilmesi" şeklinde düşünülmüş seçilmiştir; çünkü Kur'an'a dair kaydedilen yüzlerce sorunun daha önce sorulmuş olması mümkün değildir. Eserdeki ilk soru şöyledir: Bir işe başlarken niçin "rahmân ve rahîm olan Allah'la" değil de "rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla" diyoruz? Halbuki biz yardımı Allah'ın isminden değil kendisinden istemekteyiz. Bu soruya şöyle cevap verilmiştir: Allah'ın ismi yüceltmek amacıyla anıldığında O'nun zâtı kastedilmektedir (*Tenzihü'l-Kur'ân*, s. 8). Yine "el-hamdü lillâh" ifadesinde Allah kendini övmektedir; halbuki bize, "el-Hamdü lillâh deyin" gibi bir emir verilmeli değil miydi? Bunun cevabı da şöyledir: Söz konusu ibareden maksat şükürün emredilmesi ve bunun nasıl yapılacağına öğretmesidir. Zira sûrenin, "Ancak sana kulluk eder ve ancak senden yardım dileriz" meâlindeki devamı hazfedilen "deyin" fiilini ifade etmektedir (a.g.e., s. 9).

Eserde temas edilen hususlardan biri de Ehl-i sünnet ile Mu'tezile arasında tartışma konusu edilen rü'yetullah meselesidir. Kâdî Abdülcebbar, Kıyâme sûresinde geçen, "Rablerine bakacaklardır" meâlindeki ifadeyi (75/22-23), "Rablerinin mükâfatını umup bekleyeceklerdir" şeklinde yorumlamıştır. Çünkü ona göre Allah cisim

olmadığından görülemez. Bu anlayış ölüm sonrası âlemdeki şartların dünya şartlarına benzediği kanaatinden doğmaktadır. Fakat müellif burada aynı konuyu ele aldığı *Müteşâbihü'l-Kur'ân*'da meseleyi irdelediği kadar irdelememekte ve mezhebinin üslubunu kullanmamaktadır. *Tenzihü'l-Kur'ân*'daki son soru Nâs sûresiyle ilgilidir. Sürede şeytanın insana yapabileceği kötülükten Allah'a sığınmanın gereği belirtilmekte ve bunun Mu'tezile tarafından ileri sürülen irade hürriyeti görüşüyle çeliştiği iddia edilmektedir. Müellif buna cevap olarak -sürede cinlerin yanı sıra insanların da kişiyi vesveseye soktuğunun ifade edilmesinden hareketle- şeytanın bu tür etkilerinin insanın aklını ve şahsiyetini bozmayacağını söylemektedir. Buna göre insan iradesini kullanarak bu tür zararlı düşüncelerden kendini kurtarabilir. Şayet kulun her fiilini Cenâb-ı Hak yaratmış olsaydı vesvese telkin eden cinlerden ve insanlardan Allah'a sığınmanın bir anlamı kalmazdı (*Tenzihü'l-Kur'ân*, s. 489).

Kâdî Abdülcebbar kitabın sonunda yirmi beş sûreden seçtiği, Tirmizî rivayetine göre ("Da'âvât", 82) farklılık arzeden doksan dokuz ilâhî ismi çok kısa ifadelerle açıklamakta, Kur'an okumanın, dua ve niyazların makbul sayılması için bu isimlere ait muhtevanın göz önünde bulundurulmasının şart olduğunu belirtmekte, ardından dua ve niyazlarda uyulması gereken bazı hususlara temas etmektedir. Esasen kendisi *el-Muğnî* adlı eserinin V ve XX/2. ciltlerinde sayıları 200'e yaklaşan ilâhî isimleri şerhetmiştir. Daha çok müellifin kendine has istidlâllerine, onun bağlı bulunduğu mezhebin görüşlerine, âyetlere, az sayıdaki hadis ve haberlere dayanılarak telif edilen eser Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'deki yazma nüshasına (Tefsîr, nr. 330) dayanılarak Râgıb el-İsfahânî'nin *Mukaddimetü't-tefsîr*'i ile birlikte basılmıştır (Kahire 1329, s. 393-431). Dârü'n-nehdâti'l-hadîse tarafından da yayımlanan eser üzerine (Beyrut, ts.) Metin Bozkuş yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1990, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdî Abdülcebbar, *Tenzihü'l-Kur'ân*, Beyrut, ts. (Dârü'n-nehdâti'l-hadîse); a.mlf., *Müteşâbihü'l-Kur'ân* (nşr. Adnân M. Zerzûr), Kahire 1969, II, 673-674, 779-787; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 25; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, I, 332; Serkis, *Mu'cem*, I, 923, 1269; *İzâhu'l-meknûn*, I, 329; Mahmûd Besyûnî Fûde, *Neş'etü't-tefsîr* ve

menâhicühü fi dav'i'l-mezâhibi'l-İslâmiyye, Kahire 1406/1986, s. 251-257; Zülkarneyn Avcı, *Kâdî Abdülcebbar ve Tefsirdeki Metodu* (doktora tezi, 2000), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 50-51, 57-63; İsmail Cerrahoğlu, "Kâdî Abdülcebbar ve Tenzihü'l-Kur'ân ani'l-Matâin Adlı Eseri", *AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, V, Ankara 1982, s. 55-61; Metin Bozkuş, "Kâdî Abdülcebbar ve Tenzihü'l-Kur'ân Ani'l-Matâin Adlı Eserinin Değerlendirilmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, Sivas 1999, s. 357-384; Metin Yurdagür, "Müteşâbihü'l-Kur'ân", *DiA*, XXXII, 207.

MUSTAFA ÖZ

TENZİHÜ'Ş-ŞERİA

(تنزيه الشريعة)

Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin
el-Mevzûât'ma dair
Süyûtî'nin kaleme aldığı üç eser için
Ebü'l-Hasan İbn Arrâk
(ö. 963/1556)
tarafından yazılan muhtasar
(bk. el-MEVZÜÂT).

TENZİL

(bk. NÜZÛL).

TEODOR KASAP

(1835-1897)

Rum asıllı gazeteci, yazar
ve çevirmen.

10 Kasım 1835 tarihinde Kayseri Tavlasun'da (önceleri Aydınlık, bugün Kayseri Melikgazi merkez köyü) doğdu. Kayseri'nin ünlü Kasapoğulları ailesinden olup dokuz erkek, beşi kız on dört kardeşin en büyüğüdür. Babası Serafım (Sefer) Kasapoğlu, yörenin ünlü kumaşçılarından. 23 Cemâziyelâhir 1272 (3 Mart 1856) tarihli pasaportunda adı Todori Sakar şeklinde geçmektedir (Turgut Kut arşivi). Teodor Kasap (Theodor Kasapis), on üç yaşında babasını kaybedince İstanbul'a gitti. Kapalı Çarşı civarındaki Astarıcılar Hanı'nda kumaşçılık yapan bir Rum'un dükkânında çıraklığa başladı. Bir yandan da Kuruçeşme Rum Millet Mektebi'ne kaydoldu. Kendi kendine Fransızca öğrendi. Kırım harbinden dönen ve Alexandre Dumas Père'in kuzeni olan levazım subayı ile bir alışveriş sırasında tanıştı. Bu subay, onun dile olan merakını ve Fransızca çalıştığını görünce öğrenimine Paris'te devam etmesini sağladı. Paris'te Alexandre Dumas Père'in özel sekreterliğini yaptı (Hemmings, s. 186-187);